

ELS FOLKLORISTES VOLUNTARIOSOS DE CASTELLÓ
Tomàs Escuder Palau
Grup d'Estudis Etnopoètics de l'Institut d'Estudis Catalans

1. *El Castelló de 1920: La Societat Castellonenca de Cultura i el seu Butlletí*

És una ciutat entre urbana i rural. La ciutat de Castelló, al cor mateix de La Plana, compta pels anys 20 amb uns trenta-mil habitants. I viu, fonamentalment, per mitjà d'una agricultura intensiva basada en la taronja i hortalisses i una incipient burocràcia construïda sobre la base de la capitalitat provincial. La ciutat té fama i es preia de ser «lliberal».

A recer d'un cert benestar econòmic dels llauradors i elements de l'administració, neix una petita burgesia, culta i desitjosa de fer de la capital alguna cosa més que balancejar-se un dia a dia anodí i avorrit. Alguns dels membres més dinàmics d'aquests dos grups es reuneixen de manera periòdica en un dels locals socials més emblemàtics de la vila. I, amb les inquietuds aportades per alguns dels més adelantats, s'acaba constituint la Societat Castellonenca de Cultura en el domicili particular d'un dels més entusiastes, En Salvador Guinot. D'aquesta iniciativa acabarà apareixent, com una extensió, el que anomenen el «Butlletí», que continua editant-se encara avui en dia.

Aquesta capital de província es vol dinàmica i empenedora front a les ciutats i pobles rivals com són Borriana, Segorb, Morella o Sant Mateu, que tenen un prestigi d'antic.

L'eclosió dels fills de la burgesia local, alguns dels quals estudien a Barcelona i València, es manifesta en la dinàmica cultural que la ciutat va mostrant poc a poc. I una de les obres cabdals és precisament la Societat al·ludida.

I si en eixos moments el corrent europeu que domina és el regeneracionisme nacionalista, per mitjà molt sovint de les mostres folklòriques d'un territori, els erudits de Castelló opten per eixa via per expressar el seu discurs de manera evident, agradable i útil al seu entendre.

2. *El perfil social i cultural dels folkloristes*

Aquells que es consideren membres de la «Lliga Espiritual de Solitaris» es reclamen romàntics però compromesos amb el corrent de la «Völkerpsychologie» que Tomàs Carreras expandeix des de Barcelona. La idea és ben acollida i amb entusiasme. Els promotors miren, des de Castelló estant, de crear una xarxa d'informants i col·laboradors arreu de les comarques castellanenques. Així contacten i seran assidus en els treballs persones de Vila-real, Morella, Catí, Benassal, Benicarló, Vinaròs,... Però és poca la participació de les zones castellanoparlants.

Qui són, quin és el perfil professional d'aquesta gent? Bàsicament són els provinents de les files de professions liberals. Però també hi ha farmacèutics, capellans, seminaristes, algun industrial, llauradors cultes i fins i tot un alcalde. Gent que poden permetre's un cert oci i tenen interès per la cultura. Les edats de la major part d'ells van entre els trenta i els cinquanta i es constata, tot i que no sorprèn si considerem els ambients socioculturals del període, l'absència de dones.

És gent que no compta amb els mitjans espectaculars que tenim avui, la qual cosa no significa en absolut aïllament. Al local del Butlletí apareixen, unes per subscripció i d'altres per intercanvi, revistes especialitzades en llengua, folklore, història o dret ja des de l'any 1923. Són revistes que vénen de França, Suïssa, Alemanya, la URSS, Portugal i també de les Illes Balears i de Catalunya. Es manté intercanvi epistolar amb institucions com la Universitat de Nova York, amb el College Art Association of America, Universitat de Nàpoli, les universitats de Cambridge, Coimbra, Tubinga o amb el Victoria and Albert Museum de Londres, la Hispanic Society i les biblioteques de Bolonya i Giessen, més amb nombroses universitats espanyoles.

Hi ha un contacte assidu amb els qui fan el Cançoner Popular de Catalunya i els treballs que realitzen els castellonencs que apareixen citats en les Memòries de les missions de recerques. Joan Amades i Semper, Amat Pagès i Nicolau d'Olwer tenen relació continuada amb els membres de la Castellonenca.

Un llistat breu ens permet situar el lloc des d'on treballen i, decididament, fem constar el seu nom com a reconeixement explícit a aquest capdavanters. Anotem aquells que, no de manera esporàdica sinó continuada, van treballar en les fitxes:

Joan Bautista Carbó de Castelló
Eloi Ferrer de Vila-real
Martín Santos de Vinaròs
Josep Palau de Benicarló
Salvador Guinot de Castelló
Ricard Carreras de Castelló
Ángel Sánchez Gozalbo de Castelló
Carles Salvador de Benassal
Tomàs Ramón de Morella
Joan M. Borràs de Castelló
Luis Revest de Castelló

3. El qüestionari

Per a dur endavant el treball de recollida de material folklòric que aquestes persones volien enllestir van confeccionar un qüestionari que repartien entre els possibles

col·laboradors. Les respostes arribades a la seu de la Castellonca anaven apareixent al mateix en les pàgines del Butlletí de forma més o menys regular però intensa. No hi va haver cap tipus d'anàlisi o buidat dels materials continguts. Eren mostres d'allò que els col·laboradors, amb major o menor fortuna, amb una més important formació o no, treien de la boca dels informants de cada un dels pobles on treballaven. Hi ha bàsicament dos tipus de qüestionari, que són els que mostrem ací. Cal aclarir que van redactats en una llengua que encara no ha assumit les Normes que, precisament l'any 1932, es firmen a la ciutat de Castelló.

Aquest qüestionari era enviat per correu als col·laboradors o, de vegades, retornats personalment a la seu de la Societat. Les mesures eren 16x11 cm. Fet amb una cartolina clara amb les 7 o 8 entrades que la fitxa tenia.

Què és allò que volen encontrar amb aquest treball? Un país? Una diferència cultural respecte a la del voltant? L'actualitat i vivesa d'una llengua? En tot cas, com dèiem, no hi ha cap anàlisi feta a partir de les dades recollides. Per manca de temps? De voluntat? O és simplement la situació social i cultural la que invita a deixar de banda el treball? No s'ha d'oblidar que part del que neix a partir de la dècada dels vint acaba morint, com tantes embranzides d'aquest tipus, amb la Guerra Civil del 36.

Les respostes als qüestionaris es van publicar des del 1921 al 1934 en el Butlletí.

Qüestionari num. 1

- I. La frase, refrany o dita expressada amb tota claredat
- II. La cita del tros de conversa en què s'ha esmentat o a propòsit de què
- III. Què es vol significar amb la dita, frase o refrany
- IV. Quines referències se'n saben a més a més
- V. Lloc de la dita
- VI. Qui l'ha tramesa
- VII. És del poble o foraster
- VIII. Data de la recollida i nom del col·laborador

Qüestionari núm. 2

Pregària

- I. Transcripció de la pregària
- II. Variants de la comarca
- III. Motiu o moment en el que es diu la pregària
- IV. Pràctiques que precedeixen, acompanyen o segueixen la pregària
- V. Comarca on es diu
- VI. Condició social de la persona que la diu
- VII. Data i nom del col·laborador

Els qüestionaris num. 3 i núm. 4, dedicats als «Goigs» i a «Proverbis i modismes», respectivament, no tenen preguntes i són simplement una fitxa on hi apareix la mostra. Tanmateix algunes vegades l'autor de la replega hi afegeix els seus comentaris de manera lliure. Unes voltes amb anotacions molt pertinents mentre que d'altres simplement apunten el lloc on s'ha escoltat.

Naturalment que es poden fer moltes objeccions als qüestionaris, especialment, des de la nostra òptica, on els estudis d'antropologia, etnografia o folklore han entrat a format part de les universitats. El material recopilat es pot considerar extens, irregular, pobre segons una metodologia de recollida i extens si mirem la quantitat. Tanmateix algunes característiques sí que hi són ja evidents: un intent, per exemple, de connectar el text amb l'entorn social i cultural; la mostra de variants locals o de característiques de llengua; i una transcripció fonètica no feta per especialistes que, malgrat que avui puguem encara valorar, entrebanca algunes vegades el possible treball (però intent, a la fi, de transcriure la fonètica dels diferents pobles castellanencs).

Algunes mancances clares són per exemple que el recull no aborda temes com les relacions socials o situacions econòmiques. El món femení hi és present només en la mesura que apareixen com elements passius. Els temes que voregen o toquen el sexe són inexistents.

Amb tot, amb els pros i contres, el bo i el roïn que tenen els qüestionaris, l'obra feta per aquesta gent voluntariosa ha quedat ben clar i en bon estat de conservació. I el seu llegat permet conèixer, per mitjà d'aquestes manifestacions orals, un univers rural ja desaparegut.

4. Els resultats i algunes conclusions provisionals

Sense entrar en més fondària en observar el material fixat i guardat podem considerar si, com deia Marcel Mauss, la pura descripció ja suposa una interpretació. Aquesta manera de considerar la mostra ens pareix evident. Ara, més enllà de la recuperació feta pels informants, col·laboradors i transcriptors, ¿podem dir si hi ha una voluntat de recuperació per construir alguna cosa més que un discurs folklòric, etnogràfic? Aquest article no és ara el terreny per a una tal cosa. Eixe treball el fem, en una major extensió, en d'altres marcs. Poc a poc, però amb la clara voluntat de treure tot allò que en siga possible. I no només en termes estrictament culturals sinó socials, polítics també.

El resultat del recull és irregular. Ho és per l'abast territorial ja que no s'han tocat totes les localitats desitjables. Però qui els ho podria retreure? Tampoc la informació aportada és exhaustiva ni de l'informant ni de l'entorn. No hi ha classificació de cap tipus que no siga la del propi qüestionari, dels quals només el primer i el segon tenen preguntes concretes, tal i com hem pogut veure.

Siga per falta de temps, ganes o preparació el treball queda sense que se'n face una valoració. Ni durant el període de recollida ni després. Així, volgutament o no, el material queda a l'abast dels posteriors estudiosos del camp. Al Butlletí hi apareix la pura i simple publicació. I doncs, podem dir al mateix temps que és molt i és poc. No es pot negar, però, que hi ha un bon corpus de paremiologia, pregàries, cançons, refranys, contalles, etc., que, en definitiva, acabe retratant tota una *Weltanschauung* local; pròpia, aquesta, del món existent abans de les grans transformacions dels anys seixanta del segle passat.

En un món tan necessitat avui de fermeses i punts clars de referència ens podem preguntar: serveix per a alguna cosa aquest cos de cultura oral, popular i tradicional? Tal vegada que no és aquest el lloc ideal per plantejar-ho, però no podem oblidar que tota manifestació cultural és, i la llengua en les seues formes diverses ho porta implícit, no sols un discurs sinó un discurs que respon a una forma de veure l'entorn, el món. I que la visió que la cultura popular ha tingut i ha manifestat mai no ha estat considerada com a possible alternativa cultural. No en general.

Les formes, variades, subtils, riques i generoses de la tradició oral han estat menyspreades com a pautes vàlides més enllà del món al qual pertanyen. Els poders de les elits han entès aquestes manifestacions com una «boutade» o, en el millor dels casos, com una anècdota. Va estar Gramsci qui va dir, entre d'altres, que la cultura popular funciona d'una altra manera. I respon de manera diferent a reptes iguals. És en aquest sentit, per mitjà de l'adaptació i la creació, com podem entendre la validesa d'aquesta riquesa oral. Si és una resposta a la globalització que tot ho vol uniformitzar pot ser una eina ben fonamental. I més per a cultures que, com la nostra, han de ser capaces de crear un model propi enmig del marasme i la retòrica de la mundialització. Pot ser, en definitiva, una ferramenta de defensa per a reivindicar una altra visió del món que ens volta. Una mena de contrapoder davant el pensament únic i anorreador. En aquest sentit pensem que l'obra d'aquests folkloristes voluntariosos, més enllà del treball de recollida, porta un missatge que inclou una forma de comprendre la nostra cultura i la nostra societat. No és poca la validesa que inclou.

FOLK-LORE

QÜESTIONARI núm. 1.—Refrans
(Contestacions)

IV

- I.—**Lucena, quien no lleva pan no cena.**
 II y III.—Se moteja a los lucenenses (aunque injustamente) de inhospitalarios.
 V.—Se dice en los pueblos del contorno.
 VIII.—3—Agosto—1920. Emiliano Benages.

V

- I.—**Quan Montf fa capell, pica espart i fes cordell.**
 II.—Se diu quan el cim de Montf—montanya al Sud d' Onda—se corona de núvols.
 III.—Y significa que regularment plourá.
 V.—A Onda.
 VI.—Es dita popular.
 VIII.—Ortells, Joliol de 1920.—Juan M. Borrás Jarque. Mestre oficial.

VI

- I.—**En Agost, ni dona ni most.**
 II.—«... no begues vi; per que en Agost ni dòna ni most...»
 III.—Vol dir que ni Venus ni Dionisos son bons amics en Agost.
 IV.—*En Agosto ni mujer ni mosto. Agosto, no llores por vino y amores. Neque aestate, neque antumno, utilis Venus est.* (Celso).
 V.—Bechí.
 VI.—Un ferrer.
 VIII.—13—VIII—1914. A. Sánchez Gozalbo.

Fig. 1

QÜESTIONARI núm. 2

ORACIONS

- I.—La oració transcrita fidelment.
- II.—Variants de la oració en la comarca.
- III.—Motiu perquè 's diu la oració.
- IV.—Practiques que precedixen, acompanyen i següen a la oració.
- V.—Comarca on s' ha recollit.
- VI.—Condició social de la persona que la digué.
- VII.—Data de la recerca i nom del col·laborador.

Tots aquells extrems que contribuïxquen a documentar més la papereta i que no hi consten en lo qüestionari s' anotarán per a donar més valor a la recerca.

CUESTIONARIO núm. 2

ORACIONES

- I.—La oración transcrita fielmente.
- II.—Variantes de la oración en la comarca.
- III.—Con qué motivo se dice la oración.
- IV.—Prácticas que preceden, acompañan y siguen a la oración.
- V.—Comarca donde se ha recogido.
- VI.—Condición social de la persona que la dijo.
- VII.—En qué fecha se recogió y nombre del colaborador.

Todos aquéllos extremos que contribuyan a documentar más la papeleta y que no consten en el cuestionario se anotarán para dar más valor a la rebusca.

A. S. G.

Fig. 2